

Zweiströmigkeit – om identitetsoptioner i grænselandet

Unge fra både Nord- og Sydslesvig omtaler i stigende omfang sig selv to som tokulturelle og ser fremtidens borger i grænseregionen som en slesviger med egen identitet uden fast tilhørsforhold til dansk eller tysk. Tanken dækkes af begrebet "Zweiströmigkeit", som kendes fra flere grænseregioner i Europa. GRÆNSEN har bedt mindretalsekspert Jørgen Kühl redegøre for begrebet og diskutere de frie muligheder for valg af identitet (identitetsoptioner), der er i en grænseregion.

Af [Jørgen Kühl](#)

"Zweiströmigkeit" er et gammelkendt begreb i grænselandet. Det er traditionelt blevet brugt til at karakterisere det forhold, at navnlig medlemmer af de nationale mindretal i et vist omfang er påvirket af både dansk og tysk sprog og kultur. Grænselandet er en overgangszone mellem helt dansk og helt tysk – og der findes her mange nuancer og kombinationsmuligheder i den nationale identifikation. Det betyder, at der findes en del i det danske mindretal, som ikke kun identificerer sig selv som danske, men tillige føler tyske træk i sig.

I det tyske mindretal er "Zweiströmigkeit" i en lang årrække blevet brugt til at karakterisere den særlige mindretalsidentitet. Yngre personligheder i det tyske mindretal taler således i 2009 om, at de er begge dele – både dansk og tysk – og bekender sig dermed til "Zweiströmigkeit", men med præference for det tyske.

Teologen og tidligere tysk sognepræst i Sønderborg, Günter Weitling, satte i 1994 i sit bidrag til antologien "National identitet" ord på fænomenet: "Der er tale om en igennem århundreder oparbejdet evne til indefra at kunne fornemme og forstå de to folks og de to kulturers former at tænke, føle og ytre sig. "Zweiströmigkeit" er en kulturel-psykologisk grundbefindtlighed og et særdeles væsentligt instrument, hvormed "hjemmetyskeren" bearbejder regionens folkelige og kulturelle strømninger. Begrebet er uløseligt forbundet med regionens geografiske og historiske situation. Man kunne også sige med dens særlige udfordring. Slesvig er interferensernes region, stedet, hvor der altid har fundet et kulturmøde sted, og hvor nogle, bl.a. "hjemmetyskerne", der har rod i regionen, er præget af kulturstrømme fra nord og syd. Disse forhold skaber en særlig identitet, der bl.a. gør "hjemmetyskeren" særlig rustet, egnet og også motiveret til at kunne og ville fungere i et Europa, der fremtidig vil være præget af flere multikulturelle relationer end tidligere".

I dag ville man med moderne udtryk formentlig snarere tale om mindretalenes interkulturelle kompetencer og færdigheder.

Et feinschmeckerfænomen

I de senere år har begrebet også fået lidt af en renæssance i Sydslesvig ved, at unge i det

danske mindretal ved flere lejligheder har givet udtryk for, at de ikke ønsker at vælge mellem dansk og tysk, men er godt tilfredse med at kunne rumme begge sprog og kulturer og dermed den dobbelte identitet i sig. Dette er imidlertid ikke noget nyt fænomen. Tværtom kan det følges mange årtier tilbage, hvor tidligere generationer af unge sydslesvigere har formuleret sig på tilsvarende vis. Lige siden konflikten, modsætningsforholdet og den eksplicite afgrænsning mellem mindretal og flertal blev afløst af en proces i retning af inklusion og medborgerskab, er der i det danske mindretal med jævne mellemrum blevet ført intense, til tider også ophidsede debatter om dette forhold.

Når unge sydslesvigere i 2009 udtaler, at de er både danske og tyske og kan rumme begge ting i sig, er det tillige et ubevidst ekko fra begyndelsen af 1960'erne, da dengang unge sagde præcist det samme. Med næsten 50 års mellemrum er udsagnene udtryk for ønsket om at sætte ord på de særlige vilkår for national identifikation i mindretallet. Men nutidens unge er næppe klar over, at selve fænomenet rækker så langt tilbage. For dem er det nyt, personligt vedkommende og særdeles aktuelt. Det viser, at spørgsmålet om identifikation er et grundvilkår i mindretallet.

De personer, der bekender sig til tvestrengetheden og gør dette ved at fremhæve sig selv som nordslesvigere hhv. sydslesvigere, udmærker sig ved, at de som regel er knyttet til mindretallene i grænseregionen. Dermed er de samtidig knyttet til den nationale dimension, som er udgangspunkt for refleksionerne. Sydslesvigerne er primært knyttet til det danske mindretal, som igen er et nationalt mindretal med Danmark som tilhørsland.

Danske sydslesvigere kan opleve sig selv som sydslesvigere (måske til tider spontant også som grænseoverskridende slesvigere i mødet med tyske nordslesvigere, som man har minoritetsvilkår og reaktionsmønstre, måske også oplevelsen af "Zweiströmigkeit" til fælles med); men de har valgt at tilhøre det danske mindretal. Dermed indtræder de i tilknytnings- og tilhørsforholdet med Danmark. Det danske mindretal byder ikke i sig selv på nogen regional sydslesvigisk identitetsoption, der er løsrevet fra det danske.

"Zweiströmigkeit" indebærer således en accept af påvirkningen fra dansk og tysk; men den er relateret til den nationale identifikation, der foretrækkes. Dermed er "Zweiströmigkeit" et "både-og" uden at være en hybrid. Identifikationen med det ene eller andet mindretal er samtidig afgørende for, at der overhovedet kan tales om tvestrengethed. Man er således ikke nødvendigvis 100 % dansk; men den afgørende intensitet i identifikationen er ikke desto mindre netop dansk. Dobbeltidentiteten er ikke vægtet ens. Uden for mindretallene vil det således formentlig være et særdeles selektivt "feinschmeckerfænomen", at grænselandsborgere omtaler sig selv som "zweiströmig".

Et grundvilkår hos europæiske mindretal

Dobbeltheden i den nationale identifikation findes ikke blot i det dansk-tyske grænseland. Tværtimod er der snarere tale om et grundvilkår, der går igen hos mange europæiske mindretal. Nationale mindretal har som regel en meget lang tilknytning til det land, de lever i. De er hyppigt igennem adskillige generationer indgået i sameksistens, samliv og vekselvirkninger med det omkringliggende samfund. De påvirkes i mange forskellige

sammenhænge af den dominerende kultur og det dominerende sprog, overtager til dels også skikke og traditioner samt værdiforestillinger. I mange tilfælde er der tilmed tale om velintegrerede mindretal med en betydelig andel af blandede ægteskaber, hvor det enkelte mindretalsmedlem fra fødslen får to (eller flere) identitetsoptioner stillet til rådighed i familierne. Her findes der hyppigt en modvilje over for at skulle træffe kategoriske valg, når muligheden for at rumme og leve i flere kulturer og sprog er givet.

Den dobbelte identitet findes hos mindretal i alle dele af Europa. Det gælder fx også tornedalingerne i Sverige. De tornedalsfinske forsker Lars Elenius udtaler således om identitets- og kulturmødet i Tornedalen, som han husker det fra sin egen familie: "Vi blandede kulturelle symboler, som man blander farverne i et kortspil. Og når vi delte kortene ud og så dem, så blandede vi også finsk og svensk i vores tornedalske identitet". Det afgørende er også her, at elementer fra to kulturer kombineres og indgår i mindretallets identitetsdannelse; men dobbeltheden erstatter ikke i sig selv identifikationen med mindretallet.

Journalisten Michaela Lundell, der tilhører det jødiske nationale mindretal i Sverige, beretter på tilsvarende vis om sin egen oplevelse af identitet, at hun nogle gange føler, at hun ikke passer ind nogetsteds: "Jeg er for svensk til at være en god jødinde, og jeg er for jødisk til at føle mig helt og holdent som svensk". Hun går på kompromis for at lade såvel det svenske som det jødiske i sig få plads: "Men jeg finder ingen anden vej at gå. Skulle jeg forsøge konsekvent at være det ene eller det andet, ville jeg skulle fortrænge en del af mig selv."

Dette udsagn kunne lige så godt betegne danske i Sydslesvig eller mange andre europæiske mindretal. Grundvilkåret og muligheden for den dobbelte identitet går netop igen hos mange minoriteter. Det er et forhold, som folk, der er opvokset med kun én kultur i et samfund, hvor selvsamme kultur og sprog er dominerende, ikke umiddelbart vil kunne forstå. Derfor vil disse ofte afkræve eller afæske en klar stillingtagen og et entydigt valg frem for at anerkende, at mindretal reelt kan rumme flere identifikationer.

Undersøgelser mangler

Det er imidlertid vanskeligt at generalisere ud fra enkeltstående vurderinger og subjektive udsagn, som begås af mindretalsmedlemmer. Det undersøges nemlig som regel ikke i forbindelse med systematiske kortlægninger hos nationale mindretal og flertal, om de adspurgte måtte være i besiddelse af flere end én identitet. Som regel gives der i folketællinger kun én svarmulighed – medmindre man vælger at oplyse "ved ikke" eller at svare blankt. I Ungarns tilfælde besluttede myndighederne i forbindelse med folketællingen i 2001 imidlertid at tilbyde flere forskellige identifikationsmuligheder, og det afstedkom interessante resultater:

De ungarske borgere kunne således svare på, om de 1) tilhørte en national/etnisk minoritet og hvilken. 2) give udtryk for affinitet til et bestemt mindretals kulturelle værdier og traditioner 3) oplyse deres modersmål. 4) oplyse det sprog, der blev talt sammen med slægtninge eller venner.

Det interessante og afgørende nye ved denne undersøgelse var, at der kunne registreres en betydelig variation mellem de fire kategorier: Mens 10,85 % svarede med en anden nationalitet end ungarsk på spørgsmål et, var det 12,68 %, der afveg fra ungarsk under spørgsmål to, hele 16,61 % under spørgsmål tre samt 16,31 % med hensyn til spørgsmål fire.

Desuden var det muligt at sætte kryds ud for flere end én national identifikation. Det var en mulighed, som mange gjorde brug af: 115.000 eller 1,14 % af befolkningen oplyste nemlig, at de havde to nationale identiteter. 1.261 personer svarende til 0,01 % oplyste endog, at de havde tre eller flere nationale identiteter. Disse resultater viser, at der faktisk er tale om et ganske udbredt fænomen, som kommer konkret til udtryk, når man får mulighed for at oplyse det i undersøgelser. Et lignende mønster kan således forventes hos de fleste andre europæiske minoriteter.

"Zweiströmigkeit" – mulighed, men ikke realitet

Hos nationale mindretal findes således muligheden for at have mere end én national identifikation. Det er dog langt fra givet, at den varetages, inderliggøres og opleves som sådan til daglig. For langt de fleste medlemmer af mindretal er der ikke tale om en daglig, kontinuerlig, permanent bevidstgørelse og italesættelse af den nationale identifikation. Derfor vil de færreste løbende reflektere over, om de nu har en, to eller flere identiteter, om de er en-, tve- eller flerstrengede i deres sprog, kultur og mentalitet – om de er danske eller tyske, det ene eller det andet eller begge ting på én gang. Medmindre de bliver direkte adspurgt, eller det på anden vis måtte være relevant at benytte sig af etniske kategorier. Identifikationen er dermed også kontekstbetinget.

Mindretallene har muligheden i sig for dobbelt identifikation. De har "Zweiströmigkeit" som option og for en dels vedkommende også som realitet; men der er for nærværende på trods af modsatrettede udsagn ikke overbevisende argumenter at finde for, at de primære nationale identifikationer vitterligt er ved at blive erstattet af noget andet. Dette gælder mindretallene og i endnu højere grad flertallene i grænseregionen.

Selv om stadig flere tyskere ud fra vidt forskellige motiver er begyndt at lære sig dansk, kan det jo omvendt i Danmark konstateres, at stadig færre lærer tysk. Interessen for interaktion på tværs af grænsen og de to landes kulturer er ligeledes snarere et begrænset fænomen - ofte bundet til aktiviteter og projekter, som hjælpes på vej ved hjælp af tilskudspuljer - end udtryk for en generel udvikling og interesse.

I dag er den dansk-tyske grænseregion på trods af formaliseret og institutionaliseret grænseoverskridende samarbejde formentlig længere fra at kunne fremelske en tværregional slesvigsk identitet end nogensinde tidligere. Uden for mindretallene er det de entydige nationale identifikationer, som dominerer billedet. Og det gælder for klart over 90 % af grænseregionens befolkning. For dem er "Zweiströmigkeit" alt andet lige ikke noget relevant fænomen.

Jørgen Kühl er ph.d., historiker, mindretalsforsker og rektor for A. P. Møller Skolen. Han har bl.a. bidraget med kapitlet "Fra afgrænsning til medborgerskab" om perioden 1955-2009 i

den nye Sydslesvigs danske historie. Heri findes der en grundig redegørelse for temaet 'national identifikation' i det danske mindretal frem til i dag.